

Aleksandra FILIP

Zmiany modelu rodziny polskiej w XX w. w świetle prawa cywilnego

Ćwiczenie powinno zostać poprzedzone informacją na temat zróżnicowania regionalnego przepisów prawa cywilnego w II Rzeczypospolitej Polskiej (aktualność porządków prawnych byłych państw zaborczych) oraz problemów z kodyfikacją prawa cywilnego przed 1939 r. (kontrowersje wokół świeckości małżeństwa)

CELE ĆWICZENIA – UCZEŃ:

- porównuje prawne ujęcie instytucji małżeństwa, podział władzy rodzicielskiej, sytuację kobiet zamężnych, matek oraz dzieci nieślubnych w II Rzeczypospolitej Polskiej i w Polsce powojennej (wymienia różnice)

CZAS ĆWICZENIA: 45 minut

NARZĘDZIA I ŹRÓDŁA:

- Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego z 13 czerwca 1825 r.
- Prawo o małżeństwie. Ukaz cara z 28 marca 1836 r.
- Ustawa o zastosowaniu do Królestwa Polskiego zasad zdania Rady Państwa z 3 czerwca 1902 r. o polepszeniu losu dzieci nieślubnych z dnia 13/26 maja 1913 r.
- Prawo małżeńskie z dnia 25 września 1945 r. oraz Prawo rodzinne z dnia 22 stycznia 1946 r.

PRZEBIEG:

1. Podziel klasę na pięć grup. Każda z nich otrzymuje jeden tekst (materiały dla ucznia). Na jego podstawie uczniowie wyszukują następujące informacje:

a/ warunki zawarcia małżeństwa (kto udziela ślubu, jakie są przeszkody w zawarciu małżeństwa)

b/ możliwość rozwiązania małżeństwa

c/ pozycja kobiety w małżeństwie (sprawy majątkowe)

d/ pozycja matki względem władzy ojca

e/ sytuacja dzieci nieślubnych (kto decyduje o ojcostwie, prawo do nazwiska ojca, prawo do spadku po ojcu)

2. Następnie przedstawiciel każdej z grup uzupełnia tabelę zapisaną na tablicy:

	Królestwo Polskie oraz II Rzeczpospolita Polska	Polska Ludowa
Warunki zawarcia małżeństwa		
Rozwiązanie małżeństwa		
Pozycja kobiety w małżeństwie		
Pozycja matki		
Dzieci nieślubne		

3. Na zakończenie zainicjuj dyskusję na temat: *Jak zmieniła się sytuacja prawna żon, matek i dzieci nieślubnych w pierwszej połowie XX w.?*

Materiały dla ucznia

Grupa I

Ustawa z 13 czerwca 1825 r. Kodeks cywilny Królestwa Polskiego

Dział V

O wzajemnych prawach i obowiązkach między małżonkami

Oddział 2.

192. Mąż przez ciąg trwającego małżeństwa zarządza majątkiem żony, i jemu, jako obowiązanemu ponosić ciężary małżeńskie, służy użytkowanie majątku żony. [...]

193. Zarząd i użytkowanie męża rozciąga się tylko do tego, co żona w chwili zawarcia małżeństwa wniosła.

Tytuł VII

O wywodzie rodu

Dział III

O dzieciach naturalnych

Oddział 2.

302. Dziecku naturalnemu, choćby uznanemu, nie służą prawa dziecka prawego.

305. Poszukiwanie ojcostwa jest zabronione. W przypadku porwania, gdy czas tego porwania zgadza się z czasem poczęcia, porwany może być na żądanie stron interesowanych uznany ojcem dziecięcia.

306. Poszukiwanie macierzyństwa jest dozwolone. Dziecię, poszukując swą matkę, dowieść powinno, że jest tem samem, które matka porodziła. W takowym przypadku dowód przez świadków wtenczas dopuszczonym będzie, gdy się znajduje początek dowodu na piśmie, albo zachodzą domniemania lub istnieją ślady z czynów już wówczas niewątpliwych wynikające, a które dla swej ważności dozwolenie tegoż dowodu koniecznie wskazują.

Tytuł IX

O władzy rodzicielskiej

337. W ciągu pożycia małżeńskiego oboje rodzice sprawują władzę rodzicielską; w razie jednak różności zdań, zdanie i wola ojca przeważa.

[...]

341. w czasie trwania małżeństwa ojciec jest rządcą majątku osobistego swych dzieci małoletnich. Winien ich zastępować we wszystkich czynnościach cywilnych. Jest odpowiedzialnym i winien zdać sprawę co do własności ich majątku, a nawet co do przychodów tak dalece, jak dalece użytkowanie jemu nie służy.

Tytuł X

O małoletniości, opiece nad małoletnimi i usamowolnieniu

Dział II

O opiece nad dziećmi prawymi

348. w czasie trwającego małżeństwa, gdy ojciec jest bezwłasnowolnym, za znikłego uznanym, albo w używaniu praw cywilnych zawieszonym, opieka nad małoletnimi, a nieusamowolnionymi dziećmi, należy samem przez się prawem do matki.

349. Po rozwiązaniu małżeństwa przez śmierć jednego z małżonków, opieka nad dziećmi małoletnimi, a nieusamowolnionymi, należy samem przez się prawem do pozostałego przy życiu ojca lub matki.

350. Może jednak ojciec pozostałej przy życiu matce i opiekunce wyznaczyć jednego lub więcej doradców, którego lub których matka w czynnościach opieki radzić się powinna. Jeżeli ojciec wyszczególnia czyny, do których doradcę lub doradców przynacza, opiekunka będzie mocną inne przedsiębrać, nie zasięgając ich zdania.

352. Jeżeli w czasie śmierci męża żona jest brzemienną, mianowany będzie przez radę rodzinną kurator z powodu ciąży. Gdy żona, czując się brzemienną, zaniedbała żądać zwołania w powyższym celu rady rodzinnej, będzie mogła być usuniętą od opieki nad dziećmi, gdy się toż urodzi.

361. Jeżeli matka opiekunka chce iść za mąż, powinna przed zawarciem ślubów małżeńskich żądać zwołania rady rodzinnej, która postanowi, czyli opieka przy niej ma pozostać.

Gdyby tego zaniedbała, utraci opiekę samą przez się prawem, a nowy jej mąż solidarnie będzie odpowiedzialnym za wszelkie wypadki z opieki, którą żona nieprawie zachowała.

Źródło: Kodeks Napoleon, kodeks cywilny Królestwa Polskiego, Kodeks zobowiązań i inne przepisy obowiązujące w województwach centralnych, oprac. Andrzej Mączyński, Warszawa 2008.

Grupa II

Ukaz cara z 28 marca 1836 r. Prawo o małżeństwie

Art. 6

Mężczyzna przed ukończeniem lat osiemnastu, a kobieta przed ukończeniem lat szesnastu, nie mogą wchodzić w związek małżeński.

Art. 15

Osoby, które nie skończyły lat dwudziestu jeden, nie mogą zawierać małżeństwa bez pozwolenia ojca, jeżeli ojciec nie żyje, nieobecny jest, lub bezwłasnowolnym, bez pozwolenia matki; a w niedostatku matki, bez pozwolenia opiekuna.

Art. 23

Stanowią przeszkody niedopuszczające zawarcia związku małżeńskiego, a nawet po zawarciu małżeństwa unieważniające:

1. różność religii,
2. wielożeństwo,
3. śluby zakonne i wyższe święcenia
4. przestępstwo
5. pokrewieństwo i powinowactwo,
6. przystojność publiczna.

Art. 24

Różność religii stanowi przeszkodę do małżeństwa pomiędzy osobami wyznającymi religię rzymsko-katolicką i osobami nienależącymi do żadnego z wyznań chrześcijańskich.

Art. 37

Nie może dla przystojności publicznej zawierać małżeństwa strona zaręczona z krewnymi w pierwszym stopniu kanonicznym drugiej strony, jeżeli zaręczyny były zawarte uroczyście, ważnie, przy kapłanie i świadkach.

Art. 48

Obrzęd ślubu małżeńskiego dopełnionym być winien w kościele, publicznie, w obecności dwóch świadków przynajmniej, przez proboszcza parafii, w której jeden z przyszłych małżonków jest zamieszkały, lub przez jego zastępcę. Jednak ślub dany być może w innej parafii, i przez innego duchownego, bądź za zezwoleniem przełożonego właściwej parafii, bądź za pozwoleniem zwierzchności diecezjalnej.

Art. 58

Po dopełnionym obrzędzie religijnym, proboszcz utrzymujący księgę aktów stanu cywilnego, spisze w przytomności dwóch świadków, akt cywilny (...).

Art. 60

Małżeństwo ustaje:

1. przez śmierć jednego z małżonków;
2. w skutek wyroku władzy duchownej stanowiącego nieważność;
3. małżeństwo niespełnione fizycznie, rozwiązuje się przez wstąpienie jednego z małżonków do zakonu, i wykonanie tamże ślubu czystości.

Art. 62

Pożycie małżeńskie ustaje, w skutek rozłączenia co do stołu i łoża. Rozłączenie co do stołu i łoża, może być wyrzeczone przez zwierzchność duchowną, na żądanie jednego z małżonków:

1. z powodu cudzołóstwa;
2. z powodu ciężkich obelg doznanych od współmałżonka;
3. w razie, gdy jeden ze współmałżonków dopuszcza się zbrodni lub występków, lub z nagła drugiego do popełnienia onch.

Art. 67

Rozłączenie co do stołu i łoża, może być wyrzeczone przez zwierzchność duchowną, na czas ograniczony lub nieograniczony.

Art. 145

Małżeństwo osób wyznających religię ewangelicką, ustaje ze śmiercią jednego z małżonków, a rozwiązuje się przez rozwód.

Art. 179

Małżeństwa osób, należących do różnych wyznań chrześcijańskich, po przedniemi rozdziałami nieobjętych, i małżeństwa osób należących do różnych wyznań niechrześcijańskich, małżeństwa starozakonných i mahometan, podlegają, co do wszelkich szczegółów, przepisom ich religii właściwej.

Art. 217

Opiekowanie się dziećmi w ciągu sprawy o nieważność, rozwiązanie małżeństwa, lub rozłączenie co do stołu i łoża, należy do męża, bez względu na to kto rozpoczął sprawę.

Art. 228

Rozłączenie co do stołu i łoża na czas nieograniczony, pociąga za sobą wszelkie skutki rozwiązania małżeństwa, wyjąwszy, iż utrzymywany jest węzeł małżeński, który stanowi przeszkodę do nowego małżeństwa.

Źródło: Kodeks Napoleon, kodeks cywilny Królestwa Polskiego, Kodeks zobowiązań i inne przepisy obowiązujące w województwach centralnych, oprac. Andrzej Mączyński, Warszawa 2008.

Grupa III

Ustawa z dnia 13/26 maja 1913 r.

O zastosowaniu do Królestwa Polskiego zasad zdania Rady Państwa z 3 czerwca 1902 r. o polepszeniu losu dzieci nieślubnych

2. Dzieci nieślubne, zrodzone z cudzołóstwa lub z takiego związku kazirodczego, który z mocy odpowiednich przepisów kanonicznych, nie stanowi przeszkody bezwarunkowej do zawarcia małżeństwa, mogą być uprawnione przez małżeństwo następnie przez ich rodziców zawarte.

4. Dozwala się uznanie dzieci nieślubnych ze związku cudzołożnego lub kazirodczego zrodzonych.

5. Matka dziecka nieślubnego, uznanego przez ojca, ma prawo żądać od tegoż alimentów i zwrotu wydatków, wywołanych rozwiązaniem [...].

6. Ojciec dziecka nieślubnego, który go nie uznał, jak również którego uznanie nie może mieć skutków prawnych, lub nie było dopuszczone skutkiem zaprzeczenia osób interesowanych, obowiązany jest odpowiednio do swych środków majątkowych i do stanowiska społecznego matki dziecka, ponosić koszty utrzymania, jeśli dziecko tego potrzebuje, do jego pełnoletniości, przy określeniu zaś wysokości tych kosztów przyjmuje się pod uwagę, w jakim stopniu matka może brać udział w kosztach jego utrzymania.

12. Dzieci nieślubne, których uznanie ze strony ojca nie może mieć skutków prawnych lub nie było dopuszczone skutkiem zaprzeczenia osób zainteresowanych nie mają przewidzianych w art. 757 9 758 K.C. praw do majątku ich ojca, lecz korzystają z prawa do utrzymania z pozostałego po nim majątku spadkowego.

Źródło: Kodeks Napoleon, kodeks cywilny Królestwa Polskiego, Kodeks zobowiązań i inne przepisy obowiązujące w województwach centralnych, oprac. Andrzej Mączyński, Warszawa 2008.

Grupa IV

Dekret Prawo małżeńskie z dnia 25 września 1945 r.

Art.6

§1. Prawną zdolność do wstąpienia w związek małżeński mają mężczyzna i kobieta, którzy ukończyli osiemnasty rok życia.

§2. Z ważnych powodów władza opiekuńcza może zezwolić na wstąpienie w związek małżeński osobie, która nie ukończyła osiemnastego roku życia.

Art.7

Nie mogą zawrzeć małżeństwa ze sobą:

1. Osoby, z których chociażby jedna pozostaje w związku małżeńskim;
2. Krewni w linii prostej oraz rodzeństwo rodzone lub przyrodnie, zarówno ze związków małżeńskich jak i pozamałżeńskich;
3. Powinowaci w linii prostej
4. Osoby pozostające w stosunku przysposobienia;
5. Osoby, z których chociażby jedna celem umożliwienia małżeństwa nastawała na życie małżonka swego lub małżonka drugiej strony;
6. Osoby, z których chociażby jedna dotknięta jest chorobą psychiczną – nawet w okresie przytomności umysłu – niedorozwojem psychicznym albo otwarta gruźlicą lub chorobą weneryczną w stanie zaraźliwym.

Art.12

Jedynie małżeństwo zawarte przed urzędnikiem stanu cywilnego ma skutki prawne w obliczu państwa.

Art. 24

Na żądanie jednego z małżonków sąd orzeka rozwód, jeżeli uzna, że względ na dobro niepełnoletnich dzieci nie stoi temu na przeszkodzie, oraz jeżeli stwierdzi stały rozkład pożycia małżonków [...].

Art. 26

Na wniosek jednej ze stron sąd postanowieniem orzeka o osobnym zamieszkaniu małżonków podczas sprawy, o wydaniu małżonkowi, opuszczającemu wspólne zamieszkanie, rzeczy mu potrzebnych, nadto o wzajemnych obowiązkach utrzymania małżonków, jako też o sposobie roztoczenia pieczy na dziećmi i ich utrzymaniu.

Źródło: Dziennik Ustaw 1945 nr 48, poz. 270.

Grupa V

Prawo rodzinne z dnia 22 stycznia 1946 r.

Oddział 2. Władza rodzicielska w ogólności

Art. 20.

§ 1. Małżonkowie sprawują wspólnie władzę rodzicielską.

§ 2. W razie niezgodności rodziców rozstrzyga władza opiekuńcza.

Art.21

§ 1. W razie śmierci małżonka, zawieszenia lub odebrania władzy rodzicielskiej władzę tę sprawuje drugi z małżonków.

Art.22

§ 1. Każde z rodziców jest w zakresie swej władzy rodzicielskiej przedstawicielem ustawowym dziecka i reprezentuje je w sądzie i poza sądem. Nie narusza to prawa dziecka do osobistego działania w granicach jego zdolności do działań prawnych.

§ 2. W razie sprzeczności między interesem dziecka a interesem choćby jednego z rodziców lub między interesami dzieci władza opiekuńcza ustanowi kuratora dla ochrony praw dziecka.

Oddział 4. Władza rodzicielska w stosunku do majątku dziecka

Art. 27

§ 1. Rodzice zarządzają majątkiem dziecka, nad którym wykonują władzę rodzicielską.

Oddział 5. Ograniczenie, zawieszenie i odebranie władzy rodzicielskiej

Art.40. Jeżeli rodzice przy wykonywaniu władzy rodzicielskiej dopuszczają się zaniedbań lub czynów, które zagrażają poważnie dobru dziecka, władza opiekuńcza może wydać zarządzenia konieczne w celu usunięcia tych uchybień.

Art. 42

§ 1. Władza opiekuńcza odbierze rodzicom lub jednemu z nich władzę rodzicielską, jeżeli nie są w stanie jej wykonywać albo jeżeli dopuszczają się takich nadużyć lub zaniedbań, które nie pozwalają na dalsze pozostawienie w ich rękach władzy rodzicielskiej, albo gdy sprawujący władzę rodzicielską wstąpił w nowy związek małżeński, a szczególne okoliczności wymagają odebrania władzy rodzicielskiej.

Rozdział II

Stanowisko prawne dzieci pozamałżeńskich

Art. 46

§ 1. Zarówno matka, jak i dziecko mogą żądać ustalenia ojcostwa w drodze powództwa.

Art. 47

§ 1. Za ojca dziecka uchodzi ten, kto obcował z jego matką w czasie od trzechsetnego do sto osiemdziesiątego dnia przed urodzeniem się dziecka.

§ 2. Domniemanie to może być obalone dowodem na fakty, budzące poważne wątpliwości co do ojcostwa pozwanego.

Art.48

§ 2. Sąd oceni w miarę wyników postępowania, czy pozwanego należy uważać za ojca dziecka.

Art.52

§ 2. W razie ustalenia ojcostwa sąd na wniosek dziecka nadaje mu nazwisko ojca, chyba że matka się temu sprzeciwi.

Art.54

§ 1. Ojciec dziecka ma obowiązek pokrycia kosztów porodu oraz kosztów trzymiesięcznego utrzymania matki. W przypadkach szczególnych może być orzeczony obowiązek utrzymania przez dalszy okres czasu.

Art. 60

§ 1. Roszczenia dziecka do ojca o koszty utrzymania i wychowania nie wygasają wskutek śmierci ojca.

§ 2. Spadkobiercy są wolni od ponoszenia tych kosztów, jeżeli dziecko otrzymało przynajmniej część obowiązkową (zachówek), jaka by mu przypadła, gdyby było dzieckiem z małżeństwa.

Źródło: Dziennik Ustaw 1945 nr 6, poz. 52.